

Т. З. Гарасимів

заступник директора ІНПП, декан повної вищої освіти,
доктор юридичних наук, професор
кафедри теорії та філософії права

М. В. Базарник

Львівський національний аграрний університет,
асистент кафедри права і підприємництва

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ ПРАВА: ПРАКСЕОЛОГИЧНИЙ АСПЕКТ

© Гарасимів Т. З., Базарник М. В., 2016

Запропонована стаття містить аналіз зміни трактувань сутності цінностей права в процесі її наукового вивчення. Проаналізовано категорію соціальної цінності права, її аспекти та детермінуючий вплив на суспільство. Досліджено види дії права на суспільство, визначено наслідки правового впливу та їх результативність. Зокрема, з'ясовано питання праксеологічного аспекту цінності права в житті соціуму та встановлено сукупність чинників, необхідних для утвердження цінностей у сучасному суспільстві.

Ключові слова: цінність, інтерпретація, праксеологія, аспект, категорія, світогляд, аксіологія, право, людина.

Т. З. Гарасимів, М. В. Базарник

ИНТЕРПРЕТАЦИЯ ЦЕННОСТЕЙ ПРАВА: ПРАКСЕОЛОГИЧЕСКИЙ АСПЕКТ

Предлагаемая статья содержит анализ изменения трактовок сущности ценностей права в процессе ее научного изучения. Анализируется категория социальной ценности права, ее аспекты и детерминирующие влияние на общество. Исследуются виды воздействия права на общество, определяются последствия правового воздействия и их результативность. В частности, установлено вопрос праксеологического аспекта ценности права в жизни социума и установлена совокупность факторов, необходимых для утверждения ценностей в современном обществе.

Ключевые слова: ценность, интерпретация, праксеология, аспект, категория, мировоззрение, аксиология, право, человек.

Т. З. Гарасимів, М. В. Базарник

INTERPRETATION OF VALUES: PRAXEOLOGICAL ASPECT

The proposed article includes analysis of changes in interpretations of the nature of property rights in the process of scientific study. Category analyzed the social value of law aspects and determining influence on society. We study the types of the law society, the effects are determined by legal impact and their effectiveness. In particular, clarified the issue praxeological aspect rights values in the life of society and established a set of factors required for the establishment of values in modern society.

Key words: value, interpretation, praxeology, dimension, category, philosophy, axiology, right, man.

Постановка проблеми. Інтерпретація цінностей не може бути науковою, але вона глибоко пізнавальна і в теоретичному, і в праксеологічному плані. Результатом ціннісного освоєння соціального світу є теж істина, але це праксеологічно-світоглядна істина. Такими, по суті, якраз і є

істини права, де зміст, концептуально розгорнутий в ідею права, становить не що інше, як деяку аксіологічну побудову щодо вирішення головного завдання – збереження, упорядкування, регулювання та спрямування соціального буття за певними ціннісними і цільовими векторами. У цьому полягає сутнісний зміст права. Інша справа, які ж ці цінності, який їхній зміст і спосіб функціонування. Усі ці фактори детерміновані логікою культурно-цивілізаційного процесу етносу (етносів), нації, їхньої історії в минулому та стратегії в майбутнє.

Аналіз дослідження проблеми. У процесі аналізу категорії “цінність” досліджено насамперед праксеологічний аспект, обґрунтування якого ґрунтується на концептуальних положеннях, запропонованих такими дослідниками, як Козловський А. А., Ляшенко В. М., Бабкін В. Д., Бігун В. С., Сокурєнко В. В., Максимов С. И., Бандура О. О., Керимов Д. А., Петрова Л. В., Мухамет-Ирекле А., Сливка С. С. та іншими видатними вченими. Та незважаючи на чималий обсяг наукових публікацій, присвячених вивченню категорії “цінності” та різноманітних її виявів, недостатньо висвітлено, на нашу думку, проблему праксеологічного аспекту цінності у житті людини.

Мета статті є з’ясування питання праксеологічного аспекту цінності права в житті соціуму та встановити сукупність чинників, необхідних для утвердження цінностей у сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Теоретичним світоглядом завжди була і залишається філософія як особливий вид людського пізнання та знання про граничні підоснови буття. Це судження цілком стосується тієї галузі філософії, яка робить своїм предметом дослідження та вивчення феномену цінності у всіх його аспектах виявлення, від розкриття його природи, виявлення сутності до аналізу складних аксіологічних систем.

Розділ філософського знання, головним предметом якого є цінність у всіх ракурсах і аспектах свого виявлення, отримав назву загальної теорії цінності (аксіології) і поряд з онтологією (вченням про буття), гносеологією (теорією пізнання) і філософською антропологією (філософською теорією людини) складає серцевину філософського знання взагалі [1, с. 32–44].

Поняття цінності є поняттям філософським і, отже, поняттям високого рівня абстракції, що дає змогу фіксувати семантичні зв’язки, які виникають між різними суб’єктами буття в акті оцінювання реальності індивідом, різними соціальними спільнотами і суспільством загалом. Лише у філософському аспекті поняття цінності, акумулюючи і “знімаючи” всі інші визначення цінності, має найвищий ступінь значеннєвого (сутнісного) змісту. У всіх інших випадках визначення цінності набуває свого дисциплінарного вираження в різних лінгвістичних формах. А це означає, що в будь-якій сфері людського праксису цінності як реальні феномени матеріальної та ідеальної природи мають свій прояв. І завдання дослідника полягає в тому, щоб чітко, спираючись на адекватну предмету дослідження (філософія права) методологію (теоретико-ціннісний підхід) як іманентну праву пізнавальну конструкцію, описати й інтерпретувати цінності права в їх соціально-історичних, антропологічному (особистісному) та, очевидно, абсолютному вимірах на соціологічному (зовнішньому щодо людини) і психологічному (внутрішньому) рівнях виявлення в бутті.

Уявляючи в такий спосіб об’єктивну природу права, яка є результатом людської ціле- та ціннісно-раціональної діяльності (і не слід її шукати у сфері трансцендентного, як це намагаються робити деякі сучасні дослідники [2, с. 13–17]), можна стверджувати, що праву властиві всі предикати цінності. А це означає:

– оскільки цінності є результатом телеономної соціально детермінованої діяльності людей, то право являє собою ціннісну, а отже, й ієрархічну, упорядковану, субординовану суспільну систему, функцією якої виступає збереження, відтворення та підтримання рівноваги соціального буття;

– оскільки право є ціннісним за своєю природою утворенням, орієнтованим на реалізацію згаданої вище функції, то воно є деякою системою “належного бути”, а отже, системою загально-обов’язкових, семантично (стосовно змісту) орієнтованих ідеальних утворень – норм соціальності та комунікації людей;

– оскільки весь світ соціальності становить ціннісно-смыслову реальність, а право є деяким “аксіологічним полем” тотального соціального досвіду акумуляції людством цінностей свого буття, то право кожного разу набуває, по-перше, вигляду конкретно-історичної системи цінностей (законів, актів тощо), по-друге, вигляду особистісних поведінкових імперативів “належного чинити” і, по-третє, абсолютних цінностей права як тотальних норм “належного бути”.

Ці норми “належного бути” в онтологічному плані – важливі умови людської соціабельності. Одночасно в гносеологічному аспекті вони являють собою загальні принципи права, правосвідомості та правової діяльності окремого індивіда і людської культури загалом. Артикульовані та концептуально виражені, вони утворюють ядро ідеї права – ідеали як граничні значення та смисли збереження й упорядкування соціального життя на всіх його рівнях організації: індивідуально-особистісному, рівні різних спільнот людей і людства загалом. Розрив між рівнями виявленості права, наприклад, забуття ідеалів як тотальних принципів права взагалі призводить до правового релятивізму, розпаду “правового поля” людства, що власне і є станом сучасної цивілізації з її правовим цинізмом і поки що невирішеними проблемами визначення автентичного змісту базових категорій права – справедливості, обов’язку, відповідальності, злочину, свободи взагалі та свободи особистості особливо. Мабуть, теоретичне вирішення цих завдань багато в чому дозволить надати змісту перелічених категорій справді статусу норми, що, безумовно, сприятиме побудові автентичної природи права теорії права.

Не вдаючись до додаткової аргументації, можемо стверджувати, що зміст, який криється за поняттями справедливості, обов’язку, відповідальності, свободи тощо, наскрізь антропологічний, бо в цьому суть фундаментальних аксіологічних функцій особистості [3]. І оскільки будь-яке суспільство виступає деякою впорядкованою системою цінностей, де право – лише один із рівнів її виявлення зі специфічними функціями, то такою ж мірою і соціальний індивід як суспільний “мікрокосм” становить у своїй сутності ціннісне явище. Питання полягає лише в тому, щоб визначити психологічну форму буття цінностей взагалі та цінностей права зокрема, їхню структуру, виокремити їх як основні аксіологічні функції, які опосередковують інтеграцію в соціум людини як тотальне правове поле й одночасно сприяють становленню особистості як правового суб’єкта, справжнього *homo juridicus*.

Усі окреслені проблеми – предмет правової антропології як розділу філософської антропології та юридичної психології. Не вдаючись до розгляду цих проблем, які, очевидно, стануть предметом нашого наступного аналізу, звернімо увагу лише на таке: поняття права у своїй сутності бере початок від специфічної форми організації людиною свого буття як світу цінностей, джерела якого принципово антропологічні, тому що пов’язані не тільки з телеомнією людини, а й з такими феноменами людського життя, які інтроспективно-феноменологічною мовою позначаються категоріями “справедливість”, “обов’язок”, “відповідальність” тощо. Варто лише не забувати, що упродовж тривалого часу первинною формою їх інтерсуб’єктивності виступає не право, а сукупність звичаїв і мораль. Однак із виникненням державності норми звичаєвого “права” та норми моралі стають жорстко фіксованими (“повинно бути так і не інакше”) законами (правовими нормами). Тому все, що втілене в інтерсуб’єктивній формі їхнього буття як норми “належного бути”, обов’язкове до виконання, артикулюється й описується вже в термінах: правова влада, правова держава, правова особистість, закон, правопорядок тощо.

Будь-який науковий рівень аналізу права, зорієнтований на абстрагування від повнокровної людської присутності з її мотивами, особистісною системою цінностей (системою її аксіологічних функцій), мораллю як результатом особистісного становлення “Я”, а не лише з розумінням людини як якоїсь статистичної одиниці суспільного життя або тільки з уявлення про неї як соціального індивіда-носія ролей і соціального статусу як об’єкта владно-правових маніпуляцій, безперспективний із огляду на автентичне розуміння права.

Залишаючись вірними кантівському трактуванню проблеми права, вважаємо, що в істинному сенсі право (і, отже, ніякого “кулачного”, “телефонного” та іншого права немає й бути не може) виникає там, де людина діє згідно зі своєю розумною волею як особистість “сама в собі закон”, а не як соціальний індивід-робот. Тому право насамперед не “поза людиною”, а “усередині її” як

корелят імперативного характеру, інтенціонально зорієнтований у напрямку “належного”, і лише потім – система відносин інтерсуб’єктивного порядку, описувана в термінах “закон”, “правопорядок” тощо.

Будь-яке розуміння права зобов’язане спиратися на розгорнуту концепцію людини, точніше особистості. І це – персонологія, до змісту якої як обов’язкові базові елементи повинні входити, по-перше, аналіз права як аксіологічного за своєю природою соціального ноумена, по-друге, системна побудова моральних основ права як концепція обов’язку, справедливості, суспільних і особистісних ідеалів і, по-третє, концепт становлення особистості як справжнього *homo juridicus*. Тому праву без філософії, чи буде це власне відокремлена філософія права, чи латентна форма пропедевтики права, до останнього часу одягнена в терміни “загальної теорії права”, не обійтися. Інша річ, як співвіднести, пов’язати між собою поняття філософського й психологічного дискурсивного характеру, на якому тільки й можна описати особистість як суб’єкт права, і цілком науково верифіковані об’єктивні, фактуальні соціологічні прояви законотворчості та законорозуміння? А це не просте завдання. І тим не менше, філософія разом з психологією, що використовують особливу інтроспективно-феноменологічну мову, а також соціологія (принаймні її інструментальна складова) як “сувора” наука, що оперує термінами логіки й математики є тими базисними галузями гуманітарного знання, однаково необхідними для пізнання (опису, пояснення, інтерпретації та розуміння) права. Тому можна вважати, що пошук *modus vivendi*, принаймні в найближчій перспективі, залишиться епістемологічною проблемою правознавства, що вимагає все нових і нових розв’язань [4, с. 3–18].

Але у світлі порушеної нами проблеми виявлення природи й сутності права, а також його понятійного вираження як передумови й, одночасно, результату вибору гносеологічних моделей його опису можна чітко констатувати: поняття права належить до розряду філософських категорій, або, інакше кажучи, метанаукових. Його зміст, ціннісний за своїм характером, спирається на концепцію людини як особистості й колективного суб’єкта діяльності, а також на концепцію ідеалу як вчення про абсолютні норми “належного бути”, що беруть початок усе від тієї ж концепції особистості. І лише потім, на всій сукупності цих концептуальних побудов, узятих як принцип, формується прагматика права – проблематика, що традиційно описується так званим “позитивним правом”, свого часу батьками-засновниками (І. Бентам, Дж. Остін, Кельзен та ін. [5]) зорієнтована на вивчення феноменології права (реальних законів, логіки й способів їхнього функціонування, класифікації, систематизації аж до правової лінгвістики). Методологією пізнання цих феноменів є лише теоретико-пізнавальний (науковий) підхід, що дає змогу виявити й описати реальні закономірності та законодоцільності реалізації практичного права. Тут і філософствувати особливо не потрібно, бо нема предмета для цього.

Проблема права – гранично комплексна і міждисциплінарна, не стільки наукова, скільки споконвічно філософська, інтенціонально висхідна до людини як вихідного початку й кінцевої точки свого існування. У цьому зв’язку пошлемося на Ф. Батиффоля, одного з теоретиків права, який стверджував, “щоб пізнати основний вищий зміст права, необхідно встановити, чому існують різні суспільства, але як відповісти на це, не знаючи точно, що являє собою людина, до чого вона прагне, куди йде й чи повинна йти?” [6, с. 20]. Вітчизняна концепція права, у якій є місце як філософському з його специфікою, так і науковому знанню, вирішивши свої внутрішні (методологічні) проблеми, стане на рівень сучасних теоретичних вимог і праксеологічних завдань, що висувуються часом.

Філософія права, як будь-яка інша галузь філософського знання, є за своїм змістом наукою без кордонів, інтернаціональним, космополітичним, міжнародним чи вселенським глобальним знанням. Але розвивається вона на певному національному ґрунті конкретними вченими, представниками конкретної нації чи народу. З огляду на таку двоєдиність філософії (як об’єкта пізнання) і суб’єктів, котрі її досліджують, сучасна українська філософія права має відбутися через дослідження українських учених, які не тільки мають теоретично осмислити доробок іноземних і власних великих попередників, але й розвинути пізнання в цьому напрямі. Можливо, цей процес буде дещо екстенсивним, але й результат буде кращим [7, с. 12–16].

Висновки. Враховуючи викладене вище, можемо констатувати, що шлях, яким прямує розвиток української філософії права, пов'язаний із дослідженням певних напрямів та особливостей цієї науки. Насамперед сюди можна віднести дослідження фундаментальних методологічних проблем права [8], гносеологічних меж і можливостей пізнання права [9], зв'язку реалізації права з професійною культурою юриста [10], філософського осмислення правової реальності [11], єдності цінності та істини в праві [12], філософії злочину, соціальної справедливості як фундаментального принципу правознавства [13], людини в праві [14], історіографічних проблем філософії права [15, с. 9–43], феномену європейського права [16] тощо.

Важливими, на нашу думку, залишаються також дослідження філософії права як світогляду, що дасть змогу сформулювати систему принципів, поглядів, цінностей, переконань, котрі забезпечать розуміння та відношення до правової дійсності, розуміння місця і ролі права в світі, правових позицій людей і суспільних груп тощо.

1. Козловський А. А. Гносеологічні принципи права / А. А. Козловський // *Проблеми філософії права*. – 2005. – Том III (№ 1-2). – С. 32–44. 2. Корчевна Л. О. Концепція права: до постановки проблеми / Л. О. Корчевна // *Право і безпека : науковий журнал*. – Харків, 2004. – № 3'1. – С. 13–17. 3. Гребеньков Г. В. Аксиологический подход к проблеме человека / Г. В. Гребеньков, В. Н. Нечитайло. – Донецьк, 1992; Сержантов В. Ф. Феномен людини / В. Ф. Сержантов, Г. В. Гребеньков. – К., 1997. 4. Гребеньков Г. В. Право як предмет філософського і наукового пізнання: принципи та методологія демаркації / Г. В. Гребеньков // *Проблеми правознавства та правоохоронної діяльності. Збірник наукових праць*. – Донецьк: ДЮІ ЛДУВС, 2004. – № 2. – С. 3–18. 5. Мухамет-Ирекле А. Методология правового и социального государства: краткий очерк / Артур Мухамет-Ирекле. – М. : Изд-во РАГС, 2003. – 170 с. 6. Буржуазные теории права : Реферативный сборник. – М., 1982. – С. 20. 7. Козловський А. А. Філософія права як самосвідомість нації / А. А. Козловський // *Проблеми філософії права*. – 2003. – Т. I. – С. 12-16. 8. Петрова Л. В. Фундаментальні проблеми методології права : філософсько-правовий дискурс / Любов Василівна Петрова. – Харків: Право, 1998. – 416 с. 9. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Джангир Аббасович Керимов ; [2-е изд.]. – М. : Аванта+, 2001. – 560 с. 10. Сливка С. С. Професійна культура юриста (теоретико-методологічний аспект) / Степан Степанович Сливка. – Львів : Світ, 2000. – 336 с. 11. Максимов С. И. Правовая реальность: опыт философского осмысления / Сергей Иванович Максимов ; Министерство образования и науки Украины. Национальная юридическая академия Украины им. Я. Мудрого; [науч. изд.]. – Харьков : Право, 2002. – 328 с. – Библиогр. : с. 320. 12. Бандура О. О. Єдність цінностей та істини в праві / Олег Олександрович Бандура. – Київ : Вид-во НАВСУ, 2000. – 200 с. 13. Сокурєнко В. В. Роль соціальної справедливості в розбудові демократичної соціальної держави : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 “Філософія права” / В.В. Сокурєнко. – К., 2001. – 19 с. 14. Бігун В. С. Правова антропологія. До питання про дослідження людини в праві / В. С. Бігун // *Часопис Київського університету права*. – 2002. – № 1 ; № 2 ; № 4. 15. Бабкін В. Д. Нарис історії розвитку загальної теорії держави і права, філософії та енциклопедії права / В. Д. Бабкін, І. Б. Усенко // *Антологія української юридичної думки*. – К., 2002. – Т. 2.3. – С. 9–43. 16. Ляшенко В. М. Європейське право як феномен духовно-практичного освоєння дійсності : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.12 “Філософія права” / В. М. Ляшенко. – К., 1999. – 16 с.

REFERENCES

1. Kozlovskiy A. A. Gnoseologichni pryntsypy prava [Gnoseologichni pryntsypy prava]. A. A. Kozlovskiy // *Problemy filosofiyi prava*. 2005. Tom III (Vol. 1- 2) pp. 32–44. 2. Korchevna L. O. Kontseptsiya prava: do postanovky problemy [Kontseptsiya prava do postanovky problemy] // *Pravo i bezpeka : Naukovyy zhurnal*. Kharkiv, 2004. Vol. 3"1. pp. 13–17. 3. Greben'kov G. V. Aksiologicheskii podkhod k

probleme cheloveka [Aksiologicheskii podkhod k probleme cheloveka] / G. V. Greben'kov, V. N. Nechitailo. Donetsk, 1992 ; Serzhantov V. F. Fenomen lyudini [Fenomen lyudini] / V. F. Serzhantov, G. V. Greben'kov. Kiev, 1997. 4. Hreben'kov H. V. Pravo yak predmet filosofsk'oho i naukovoho piznannya : pryntsypy ta metodolohiya demarkatsiyi [Pravo yak predmet filosofsk'oho i naukovoho piznannya: pryntsypy ta metodolohiya demarkatsiyi] / H. V. Hreben'kov// Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoyi diyal'nosti. Zbirnyk naukovykh prats' [Problemy pravoznavstva ta pravookhoronnoyi diyalnosti Zbirnyk naukovykh prats]. Donetsk : DYU LDUVS, 2004. Vol.2. pp. 3–18. 5. Mukhamet-Irekle A. Metodologiya pravovogo i sotsial'nogo gosudarstva: kratkii ocherk [Metodologiya pravovogo i sotsial'nogo gosudarstva: kratkii ocherk] / Artur Mukhamet-Irekle. Moscow : Izd-vo RAGS, 2003. 170 p. 6. Burzhuaznye teorii prava : Referativnyi sbornik [Burzhuaznye teorii prava Referativny isbornik] Moscow, 1982. 20 p. 7. Kozlovs'kyy A. A. Filosofiya prava yak samosvidomist' natsiyi [Filosofiya prava yak samosvidomist' natsiyi] / A. A. Kozlovs'kyy // Problemy filosofiyi prava. 2003. Vol. I. pp. 12–16. 8. Petrova L. V. Fundamental'ni problemy metodolohiyi prava : filosofsk'ko-pravovyy diskurs [Fundamental'ni problemy metodolohiyi prava: filosofsk'ko-pravovyy diskurs]. Kharkiv:Pravo,1998. 416 p. 9. Kerimov D. A. Metodologiya prava (predmet, funktsii, problemy filosofii prava) [Metodologiya prava predmet, funktsii, problemy filosofii prava] / Dzhangir Abbasovich Kerimov; Vol. 2. Moscow : Avanta, 2001.560 p. 10. Slyvka S. S. Profesiyna kul'tura yurysta (teoretyko-metodolohichnyy aspekt) [Profesiyna kul'tura yurysta teoretyko-metodolohichnyy aspekt] / Stepan Stepanovych Slyvka. L'viv : Svit, 2000. 336 p. 11. Maksimov S. I. Pravovaya real'nost': opyt filosofskogo osmysleniya [Pravovaya real'nost': opyt filosofskogo osmysleniya] / Sergei Ivanovich Maksimov; Ministerstvo obrazovaniya i nauki Ukrainy. Natsional'naya yuridicheskaya akademiya Ukrainy im. Ya. Mudrogo; Khar'kov : Pravo, 2002. 328 p. Bibliogr. : p. 320. 12. Bandura O. O. Yednist' tsinnostey ta istyny v pravi [Yednist' tsinnostey ta istyny v pravi] / Oleh Oleksandrovych Bandura. Kyiv : Publ NAVSU, 2000. 200 p. 13. Sokurenko V. V. Rol' sotsial'noyi spravedlyvosti v rozbudovi demokratychnoyi sotsial'noyi derzhavy: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.12 "Filosofiya prava" [Rol' sotsial'noyi spravedlyvosti v rozbudovi demokratychnoyi sotsial'noyi derzhavy]. Kiev, 2001. 19 p. 14. Bihun V. S. Pravova antropolohiya. Do pytannya pro doslidzhennya lyudyny v pravi [Pravova antropolohiya. Do pytannya pro doslidzhennya lyudyny v pravi]/ V. S. Bihun // Chasopys Kyivsk'oho universytetu prava. 2002. Vol.1 ; Vol.2 ; Vol.4. 15. Babkin V. D. Narys istoriyi rozvytku zahal'noyi teorii derzhavy i prava, filosofiyi ta entsyklopediyi prava [Narys istoriyi rozvytku zahal'noyi teorii derzhavy i prava, filosofiyi ta entsyklopediyi prava] / V. D. Babkin, I. B. Usenko // Antolohiya ukrayins'koyi yurydychnoyi dumky. Kiev, 2002. T. 2.3. pp. 9–43. 16. Lyashenko V. M. Yevropeys'ke pravo yak fenomen dukhovno-praktychnoho osvoyennya diysnosti: avtoref. dys. na zdobuttya nauk. stupenya kand. yuryd. nauk : spets. 12.00.12 "Filosofiya prava" [Yevropeyske pravo yak fenomen dukhovno-praktychnoho osvoyennya diysnosti]. Kiev, 1999. 16 p.